

ТИЖОРAT БАНКЛАРИДА ХУСУСИЙ КАПИТАЛНИ МҲХС ТАЛАБЛАРИГА МУВОФИҚЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Марданов Зафар Хуррамович –
"Ипотека банк" АТИБ иқтисодчи

Ҳозирги кунда банк тизимида бутун дунёда тан олинган халқаро стандартларни қўллаш ва молиявий ҳисоботларни халқаро норма ва мезонларга мувофиқлаштирилиши тижорат банкларнинг даромадлилигига, ликвидлигига ва тўлов қобилиятига таъсир этади. Тижорат банклари томонидан тақдим этилаётган молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига асосланган ҳисобот кенг қамровлидир, чунки ундан акциядорлар, инвесторлар ва бошқа манфаатдор шахслар томонидан бошқарув қарорларини қабул қилишда фойдаланилади. Шунинг учун, МҲХС асосида тузилган ҳисобот албатта тўғри ва шаффоф бўлишини таъминлаш зарур.

Молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига кўра, капитал бу компания активларидан барча мажбуриятлар айирилганда қоладиган бир қисмидир. МҲХС га мувофиқ капитал қуйидаги таркибда бўлиши мумкин: акциядорлар томонидан киритилган маблағлар; -тақсимланмаган фойда; заҳиралар; -капитал бўйича коррективкалар (қайта баҳолаш заҳиралари).

МҲХС капитал концепциясининг икки асосий турини таснифлайди: молиявий ва физик. Капиталнинг молиявий концепцияси соф активларнинг улдаги ифодаси ҳисобот боши ва охирига тўғри келишини назарда тутди. Агар ҳисобот бошига соф активларнинг қолдиқ суммаси ой охиридаги қолдиқдан ошса фойда олинган ҳисобланади. Албатта, бу ҳолатда актив ва мажбуриятларнинг ҳақиқий қиймат эга бўлиши, уларнинг қайта баҳолаш билан боғлиқ даромад ва харажатлар эса молиявий ҳисоботнинг элементлари сифатида акс эттирилмасдан, коррективка ёки қайта баҳолаш заҳиралари 40 сифатида тан олинади.

Капиталнинг физик концепцияси капитални банкнинг операцион имконияти сифатида тавсифлайди. Банк ўз активларини жорий қийматда акс эттириб боради ва нархларнинг ўзгариши натижасида қилинган коррективкалар капитал таркибига киритилади, бироқ фойдани кўпайтирмайди. Банкка капитал концепцияни танлаш имконияти берилади ва у Ҳисоб сиёсатида буни акс эттирилиши лозим.

Банклар пул ва молиявий инструментлар билан бўладиган турли транзакцияларни амалга ошириш давомида мажбуриятлар ва капитал классификациясида турли муаммоларга дуч келиши мумкин.

Агар молиявий инструмент иқтисодий фойдани ўтказиш бўйича шартномавий мажбуриятга эга бўлса, унда у мажбурият сифатида таснифланади, акс холда капитал сифатида акс эътирилади. Шу билан бирга капитал моддасининг молиявий ҳисобот шакллари ўртасида боғловчи элемент сифатида қилиши мумкин.

Молиявий ҳисобот элементларидан асосий ҳисобот шакллари бўлган баланс ва фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисобот ўртасидаги ўзаро боғлиқликни акс эътирувчи баланс тенглигини ҳосил қилиши мумкин:

Активлар= Мажбуриятлар+Ўз капитал Ўз капитали таркибида капиталдан ташқари даромадлар ва харажатлар ўртасидаги фарқ мавжудлигини ҳисобга олиб ушбу тенгламани қуйидагича акс эътирамиз: Активлар= Мажбуриятлар+Капитал+Даромадлар-Харажатлар,

Юқоридаги тенглама иккала ҳисобот шакллари ўртасидаги ўзаро боғлиқликни кўрсатади: Фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда акс эътириладиган даромад ва харажатлар ўртасидаги фарқ (фойда ёки зарар) банкнинг ўз капиталини кўпайтиради (ёки камайтиради). Бирок, юқоридаги иккала тенгламада киритилиши мумкин бўлган инвестициялар ва акциядорлар томонидан капитални қайтариб олиш

ҳолатлари ҳисобга олинмаган. Уларни эътиборга олсак, қуйидаги тенгламани ҳосил қилишимиз мумкин:

Активлар= Мажбуриятлар + Капитал + Даромадлар–Харажатлар + Инвестициялар - Капитални қайтариб олиш берилган тенглама капиталнинг ўсиши нафақат ички имкониятлардан балки ташқи манбалар ҳисобига рўй бериши мумкинлигини акс эътиради.

Трансформация жараёнида МҲХС ва БҲМС ўртасидаги фарқларни бартараф этиш мақсадида тузатиш ўтказмалари амалга оширилади. Капитал таркибида янги ҳисобварқ орқали ҳисобот даври ва ўтган йил тақсимланмаган фойда ҳисобидан тузатиш ўтказмаларини амалга ошириш мумкин.

Хусусий капитал трансформацияси жараёнини шартли равишда уч блокка бўлиш мумкин:

1. Хусусий капитални шакллантириш бухгалтерия маълумотларининг (дастлабки ҳужжатлар ва ҳисоб регистлари) таҳлили;
2. Хусусий капитал бўйича тузатиш ўтказмаларини шакллантириш ва ҳисобварақларни реклассификация қилиш;

3. Дастлаб бухгалтерия балансидаги капитал бўлимидан сўнг

Капиталдаги ўзгаришлар ҳисоботни МҲХС га мувофиқ тузиш. Миллий ва халқаро стандартлар асосида тузилган балансларни таҳлил қилидиган бўлсак, уларнинг кўплаб ўхшашликлари мавжудлигини кўриш мумкин. Миллий стандартлар асосида тузилган бухгалтерия баланси МҲХС талаб этувчи деярли ҳамма моддалари мавжуд. Булар асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ муддатли ва қисқа муддатли молиявий қўйилмалар, пул маблағлари, солиқ мажбуриятлари, захиралар, дебиторлик қарздорлик ва бошқалар).

Умуман олганда, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботни халқаро стандартларга мувофиқ шакллантирилиши банкнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, турли методикаларда амалга оширилиши мумкин. Конверсия усулини қўллашда етарли тажрибага эга бўлган ходимлар, махсус дастурий таъминот талаб этилади. Трансформация усулининг кўплаб афзалликларидан ва тижорат банкларнинг молиявий ҳолатидан келиб чиқиб, зарур методика ишлаб чиқилиши зарур. Бироқ, стратегия сифатида хориж тажрибани чуқур ўрганиб, мамлакатимизнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда тижорат банкларнинг нафақат ҳисоботларини, балки ҳисобини ҳам халқаро стандартлар асосида юритилиши бўйича йўл харитаси ишлаб чиқилиши лозим.